

Eix 2. Seguretat i justícia

INFORMACIÓ DE CONTEXT

La seguretat i la justícia són dues de les nocions sociopolítiques més discutides al món contemporani, especialment per les polítiques públiques locals, nacionals i internacionals que se'n deriven. Tant la seguretat com la justícia tenen un sentit profundament social, perquè el seu objectiu és la garantia de drets i llibertats i la gestió de les conseqüències de totes les discriminacions. Avui en dia, però, segueix sent un repte posar l'èmfasi en la transformació positiva de les múltiples fonts de conflicte, inseguretat i violències a què s'enfronten els individus i els col·lectius.

DEFINICIÓ I ESTAT DE LA QÜESTIÓ A CATALUNYA

Catalunya és un dels territoris més segurs d'Occident, si tenim en compte exclusivament les dades de criminalitat, que s'han mantingut generalment estables —amb petits repunts i descensos— des de fa prop de quatre dècades. Alhora, gairebé la meitat dels delictes registrats són furts, és a dir, que els delictes patrimonials de baix impacte sense violència ni intimidació són per si sols la meitat dels crims que es produeixen al nostre país.¹ Tanmateix, les dades mostren, en ciutats com Barcelona, Badalona, Manresa o Sabadell, un auge de la percepció d'inseguretat no correlatiu amb la incidència de delictes. D'altra banda, les enquestes de victimització nacionals i metropolitanas, així com l'enquesta sobre convivència i cohesió social publicada per l'ICIP el 2023, ens mostren un augment de la victimització no delictiva² (no associada a cap delictes), que podria ser conseqüència d'un repunt de les violències socials. També posen sobre la taula un increment en la percepció de problemes de convivència i desconfiança social.³ Alhora, l'entorn virtual es consolida com un espai on determinades pràctiques criminals (fraus, violències masclistes digitals, proliferació de discursos d'odi...) han guanyat protagonisme en els darrers anys. De les comunitats migrades arriba, també, una percepció d'increment del racisme social que se suma a les dificultats quotidianes que planteja la discriminació estructural que pateixen. Catalunya no té, doncs, un problema objectiu de criminalitat, més enllà de fenòmens específics en punts molt

¹ Moldes, Aleix. "475.000 delictes a Catalunya l'últim any. Són molts o pocs?". *Diari Ara*. [En línia]. 23 de maig de 2023.

² Departament d'Interior. Enquesta de seguretat pública de Catalunya 2022. [En línia]. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2022.

³ Institut Català Internacional per la Pau. Enquesta ICIP 2022: Convivència i Cohesió social a Catalunya. [En línia]. Barcelona: ICIP, 2022.

concrets del territori, sinó que té problemàtiques de seguretat i de justícia més complexes.

Tot i així, les mesures plantejades per afrontar les inseguretats des de les polítiques públiques s'han basat, d'una banda, en receptes centrades a gestionar exclusivament la delinqüència i, de l'altra, a desplegar-les reactivament.

Les aspiracions d'un model exclusivament preventiu i social han de seguir guiant els avenços per als propers anys, però les amenaces ja presents obliguen a combinar accions preventives i de llarg termini amb accions reactives i immediates. Així mateix, qualsevol viratge ambiciós exigeix un procés gradual de canvi. Per tant, les mesures adreçades a l'eficiència tècnica i operativa en el camp de la seguretat pública han de ser coherents i compatibles amb les tasques de caire més social per part dels cossos policials.

En aquest sentit, és imprescindible mantenir i fer créixer els sistemes d'avaluació permanent del treball reactiu dels cossos operatius a Catalunya i analitzar en quin grau assolixen satisfactòriament la garantia dels drets i les llibertats de la ciutadania. Alhora, cal estudiar amb detall les tendències punitives o coercitives que puguin provenir d'altres esferes professionals, més enllà de les policials, especialment quan es relacionen amb col·lectius que estan en una situació de més vulnerabilitat. En paral·lel, el sector ha de continuar fixant entre els seus objectius dels proxims anys la inclusió d'altres nocions de justícia més alineades amb el protagonisme de la comunitat, la restauració dels danys, la reparació positiva de les relacions i la reducció de les violències.

Tant en el camp de la seguretat com en el de la justícia, el conflicte es continua veient i tractant com un símptoma negatiu i tòxic que s'ha de suprimir. Sovint es problematitzen la diferència, les minories, la dissidència o simples dinàmiques de discrepància, i són gestionades de manera reactiva per part d'agents i d'instruments punitius i penals. Conseqüentment, es corre el risc que la seguretat i la justícia siguin principalment legals, que se centrin en els presumptes agressors, enemics públics a combatre, i tinguin per objectiu la dissuasió immediata, però no pas la transformació profunda de les relacions de violència interpersonal, socials, comunitàries i estructurals/sistèmiques.

AVENÇOS NORMATIUS I PRÀCTICS

Malgrat els riscos exposats anteriorment, alguns municipis o iniciatives de govern treballen amb projectes basats en la cultura de pau. Són iniciatives que aposten per: 1) el desplegament d'altres figures a l'espai públic més enllà de les policials i judicials, amb incidència en la convivència i la seguretat (agents cívics, educadors de carrer i mediadors comunitaris); 2) mesures penals alternatives; 3) la prevenció de totes les formes de violència; 4) l'aprofundiment en l'accés a drets i la cohesió social, i 5) l'aplicació d'una òptica feminista i interseccional. Sota un marc de drets humans i justícia social, són apostes impulsades pels ajuntaments, el Govern de la Generalitat o les entitats que assenyalen les estructures socials que condicionen la configuració de les desigualtats i les inseguretats, i que aposten per la corresponsabilització entre actors socials i institucionals, reconeixent el rol primordial que hi exerceixen el teixit i l'enfortiment comunitari.

Així, en el marc concret de les polítiques de seguretat actuals, a Catalunya ens trobem amb un model de seguretat que innova i que ha de seguir avançant en aquesta direcció, inspirat en la seguretat comunitària i en la seguretat humana. En l'àmbit local, aquest focus en la comunitat ha estat una solució recurrent davant les limitacions de la seguretat tradicional —que té una

concepció més restrictiva— per 1) ampliar l'espectre de què s'entén per violències; 2) reubicar la tasca del control del delictes en instàncies comunitàries, i 3) potenciar el poder reparador de les relacions. Des d'aquesta òptica, la noció de seguretat i de justícia no s'orienta tant a la protecció de l'Estat, sinó que busca basar-se en una garantia de desenvolupament humà i de qualitat de la vida quotidiana de la ciutadania.

També s'estan promocionant pràctiques que busquen analitzar i pensar els usos dels espais i les activitats en les diverses franges horàries, per detectar els factors que poden facilitar la inseguretat i la percepció d'inseguretat i modificar-los de manera que afavoreixin un ús pacífic, col·lectiu i inclusiu, per millorar la convivència i evitar que conflictes ordinaris escalin en violència, tant directa com estructural.

Alhora, en l'àmbit de la justícia, a partir de la reforma del Codi penal del 2015, es planteja una reformulació del programa de reparació penal per adaptar-lo als nous conceptes que estableix aquest nou codi sobre justícia restaurativa.⁴ En l'actualitat, la víctima és objecte de protecció jurídica tant en la cerca de la seva satisfacció moral o econòmica com en la manera d'abordar la reparació. La mediació, així com altres pràctiques de gestió adequada de conflictes, es presenten com a instrument freqüent i idoni —en alguns àmbits— per gestionar el conflicte i per portar a terme l'objectiu de la reparació, i també per facilitar la participació de les parts, la comunicació i els acords. En l'àmbit del dret penal s'està fent una aposta clara per explorar i enfortir aquest tipus d'estratègies que posen la víctima al centre. En aquest sentit, el Departament de Justícia treballa en l'Estratègia de justícia restaurativa 2030 i en el Pla nacional de gestió adequada de conflictes, un model que busca que la ciutadania sigui protagonista dels seus propis conflictes, amb capacitat plena de participar en les solucions mitjançant el diàleg, el respecte, l'empatia i l'acord, amb l'objectiu també de reduir la judicialització, la reincidència i, paral·lelament, garantir l'agilitat judicial, amb la prioritat de posar les víctimes al centre de l'acció.

Tot plegat, per avançar cap a un nou paradigma menys punitivista i de millora de la cohesió social, basat en els valors de la cultura de la pau i centrat en el diàleg.

REPTES DE FUTUR

Malgrat els avenços, el Codi penal sembla tenir cada cop més protagonisme en les demandes de la ciutadania i en la gestió de conflictes de caire social i polític. Davant d'aquesta realitat, s'ha d'apostar per una mirada crítica cap a les respostes que es donen únicament per via penal, que sovint resulten excessivament parcials i individualitzades, i desenvolupar progressivament un enfocament més ampli i transformador, que contribueixi a la reducció efectiva de les violències i a la millora de la qualitat de vida de les persones, especialment en l'àmbit local.

A escala social, cal dur a terme una transformació cultural basada en el diàleg i en el foment de mecanismes de participació i de cooperació. És essencial que la població també reconegui i potencii el seu paper indispensable a l'hora de proveir seguretat i justícia en el sentit més pacífic, col·lectiu i humanista.

⁴ El Decret 47/2022, de 15 de març, de reestructuració del Departament de Justícia, Drets i Memòria atorga la potestat a la Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i de Justícia Juvenil de la Secretaria de Mesures Penals, Reinserció i Atenció a la Victima d'organitzar els programes de justícia restaurativa en l'àmbit de la justícia juvenil i d'adults. Vegeu: Generalitat de Catalunya. *Programa marc de la justícia restaurativa*. [En línia]. Barcelona: Departament de Justícia, 2024.

En paral·lel, la percepció de seguretat de la ciutadania ha de ser estudiada atenent a múltiples factors. D'una banda, cal reforçar l'espectre de què s'entén per inseguretat i tenir també en compte factors ambientals globals (crisi climàtica, guerres, crisis alimentàries...), així com personals (canvi de model familiar, factors de salut i laborals...). Alhora, cal tenir present que els discursos polítics o la gestió de la informació per part dels mitjans de comunicació són elements rellevants en la configuració de les percepcions subjectives. També en el marc de l'estudi de les percepcions, cal tenir present que el disseny i els usos assignats als espais públics sovint projecten biaixos socioeconòmics i de gènere. Són nombrosos els estudis que demostren més renúncia en l'ús dels espais entre les dones per por de ser víctimes d'un delictes, per exemple.

En l'àmbit públic, cal seguir avançant per consolidar la seguretat humana i les pràctiques restauratives des de les institucions. És important seguir treballant per resoldre els conflictes de manera alternativa a la via securitària i judicial i, fins i tot, un cop s'hagin judicialitzat, poder introduir-hi aproximacions restauratives. L'enfocament restauratiu i no punitiu ha de ser la resposta habitual davant el conflicte i el delictes, i no pas l'excepció.

El replantejament integral —i no tan sols sectorial— de les polítiques de seguretat i de justícia és un repte i una necessitat urgent, i hauria de ser una prioritat per fonamentar i fomentar una cultura de pau. Actualment, les pràctiques que s'emmarquen dins d'aquesta lògica es duen a terme de forma irregular al territori, sense una estratègia consistent i sostenible, de llarg termini, i sense indicadors que permetin avaluar correctament l'efectivitat i l'eficiència d'unes polítiques i de les altres. Cal desplegar respostes cooperatives i multisectorials que aglutinin una multitud d'actors diversos.

En conseqüència, un dels reptes principals que cal entomar pel que fa a l'orientació del disseny de les polítiques públiques a Catalunya —sobretot en l'àmbit local— és l'establiment d'indicadors coherents i compartits pel que fa a l'avaluació de les mesures que es despleguen. Aquests indicadors permetrien extreure una valoració acurada i honesta de les polítiques actuals, allunyades de la inèrcia, l'agenda electoral, la tendència perillosa d'usar bocns expiatoris (com la població migrada) i les creences no fonamentades en dades. Alhora, el suport en la creació de respostes complexes a fenòmens que ho són cada vegada més, mitjançant el desplegament de mesures i actors diversos, permetrien promoure la gestió integral de les problemàtiques reals que pateix la societat catalana en els àmbits de la seguretat i la justícia a curt, mitjà i llarg termini.

Per acabar, segueix sent un repte la promoció d'espais de treball interdisciplinaris i el (re) coneixement de la tasca i la responsabilitat particular que assumeix cada actor involucrat en la gestió de la seguretat i la justícia. Un enfocament integral i ampliat requereix de corresponsabilitat, des de la reflexió, el debat i la feina col·lectiva.

PREGUNTES ORIENTADORES PER A LA IDENTIFICACIÓ DE PROPOSTES

1. Quins departaments de polítiques públiques han d'estar implicats en la definició d'un nou paradigma de seguretat i justícia? Quins actors socials?
2. Com fer front a l'augment de la percepció d'inseguretat des d'altres sectors més enllà dels policials?
3. Com despleguem en l'àmbit municipal la mediació i la gestió adequada de conflictes i les pràctiques restauratives com a eines prioritàries de gestió de conflictes i violències?
4. Com desenvolupem indicadors fiables d'avaluació de l'eficàcia i l'eficiència de les polítiques actuals de seguretat i justícia? Quins han de ser els criteris?
5. Com construïm estructures sostenibles de coordinació i corresponsabilitat entre diferents actors institucionals i socials?